

EUGENIA MINCU
Universitatea de Stat
de Medicină și Farmacie
„Nicolae Testemițanu” (Chișinău)

**DUBLETELE GRECO-LATINE
ÎN DEZVOLTAREA LIMBAJULUI
MEDICAL**

Abstract. Greek – Latin doublets are established in the period of Greek – Latin bilingualism, starting with 1st century BC. In the medical language multiple doublets of the following type are attested: lat. *cor*; *cordis*, *n* = gr. *kardia* „heart”; lat. *abdomen*, *inis*, *n* (lat.) = gr. *lapara* „abdomen”; lat. *digitus*, *i*, *m* = gr. *dactylus*, *i*, *m* „finger”. Latin variants have an predicted role in anatomical terminology, those with Greek origin become usually elements of the compound terms which are used in the clinical terminology.

Investigation of the history of terminology formation can be considered difficult, but it offers the advantage of understanding and explaining of a scientific term, which is used in medicine or in another field of activity. Knowing the meanings of scholar units with Greek – Latin origin offers the possibility of conscious assimilation of a new term considered unknown at the first sight.

Keywords: *neologizing, Greek – Latin doublets, affixoid, lexical units, variability phenomenon.*

Dubletele greco-latine se stabilesc în perioada bilingvismului greco-latin, începând cu sec. I *ante Chr.* [1, p. 118]. Multe cuvinte de origine grecească au fost atât de bine integrate în structura limbii latine, încât au putut servi ca bază de derivare în compunere, conversiune etc. În literatura de specialitate se atestă noțiunile de *echivalente corelative, dublete sinonimice, sinonime absolute* [2, p. 38].

În continuare ne propunem să analizăm dubletele lat. *digitus*, *i*, *m* = gr. *dactylus*, *i*, *m* „deget” și lat. *manus*, *us*, *f* = gr. *kheir*, *-ros*, „mână”.

Variantele latinești *digitus*, *i*, *m* au format terminologia anatomică (se știe doar că limba latină are statut de „limbă de comunicare” prin excelență la lecțiile de anatomie în procesul de însușire a cunoștințelor din domeniul medicinei: *digitus maior*; *manus sinistra* etc.) și s-au înscris în vocabularul fundamental al limbii române: „...cu mâna cu cinci degete cu unghii... mânele omului” (D. Cantemir) [3, p. 60], „mânuli”, „degetul arătătoriu” (M. Costin) [4, p. 44] [4, p. 327], „scădere de degete” (M. Costin) [4, p. 235] etc.

Mâna este un semn regal, un instrument de stăpânire și un simbol de dominație. Este simbolul puterii și al demnității. Mâna și degetele sunt raportate la cunoașterea, la capacitatea de a face „lucruri”. Variantele grecești *dactylus*, *i*, *m* „deget” și *keir*; *kir* „mână” sunt elemente de formare, în special, a termenilor complecși, utilizați cu predicție în terminologia clinică:

- *cheir(o)-*, *-cheirie* / *chir(o)-*, *-chiri*, „mână”;
- *dactil(o)-*, *-dactil*, *-dactilie*, „deget”.

Etimologie. Se consideră că înțelesul „cultismului” *cheir(o)-*, *-cheirie* / *chir(o)-*, *-chirie* se leagă de cel al săgeții și ne reamintește că numele Chiron, Săgetătorul, a cărui ideogramă este o săgeată, vine de la cuvântul *mână* [5].

Chiron este zeul thessalian al vindecării, dar, în mitologia greacă de mai târziu, supraviețuiește ca unul dintre centauri. Atunci când Chiron s-a născut jumătate cal și jumătate om, Philyrei i-a fost așa de rușine încât l-a abandonat într-o peștera și iată prima traumă psihică din mitologie, rana sufltească a lui Chiron. Centaurul Chiron a învățat arta muzicii și arta vindecării naturopate și homeopate și și-a dezvoltat abilitățile de luptător la tirul cu arcul, la vânătoare, inițiindu-se astfel în arta războiului. Confruntându-se cu provocări dificile, de fiecare dată și-a depășit limitele impuse sieși și a atins o mare înțelepciune în multe domenii ale vieții [6].

Se consideră că de la numele Chiron derivă și termenii *chirurg*, *chirurgie*: < lat. *chirurgia*, care înseamnă „mână de lucru” [7]; < lat. *chirurgia* < gr. *cheiourgía*, compus din *keir* „mână” + *ergon* „lucru” [8] și care s-ar putea traduce drept practica utilizării mâinilor. În medicină chirurgul este medicul care tratează „cu mâinile” prin intervenții chirurgicale, iar *chirurgia* este specialitate medicală în care maladiile sunt tratate „cu mâinile”.

Elementul savant *dactil(o)-*, *-dactil*, *-dactilie*, de asemenea, face trimitere la mitologia antică. Dactilii, în număr de cinci, se considerau a fi ființe demonice care locuiau pe muntele Ida în Frigia (Crita, Asia Mică) pe timpul cultului Reia-Kibela. Se crede că Dactilii au descoperit prelucrarea fierului, după cum arată și numele acestora: *Kelimys* (de la „a topi”), *Damnamenei* (de la „a împlânzi”), *Akmon* (de la „nicovală”) etc. De asemenea, aceștia se consideră a fi organizatorii Jocurilor Olimpice din Eliade [9].

Cu statut de lexem autonom *dactil* se utilizează în metrica modernă, fiind preluat din cea greco-latină: „picior compus din trei silabe, prima lungă și celelalte două scurte”.

Elementele savante *dactil(o)-*, *-dactil*, *-dactilie* și *cheir(o)-*, *-cheirie* / *chir(o)-*, *-chirie* – formați de termeni compuși

Elementele savante *dactil(o)-*, *-dactil*, *-dactilie* și *cheir(o)-*, *-cheirie* / *chir(o)-*, *-chirie* contribuie la formarea terminologiei mai multor domenii de activitate, inclusiv al celui medical. Ambele „cultisme” s-au manifestat ca afixoide (poziție primară sau secundară într-un termen compus).

În *Marele dicționar de neologisme* (MDN) [10] s-au atestat 22 de termeni ce conțin prefixoidul *dactil(o)-*, dintre care:

- *dactil(o)-*¹, sens primar „deget”: *dactiloplastie* „operație de chirurgie plastică pentru refacerea degetelor distruse”, *dactilomegalie* „hipertrofie a degetelor” etc. (medicină) – 5 termeni;

• *dactil(o)*⁻², sens înnobilit „semne cu degete”, „aparate cu clape”: *dactilofazie* = *dactilogie* „mijloc de comunicare între surdomuți, constând din semne convenționale făcute cu ajutorul degetelor” (medicina defectologică) – 3 termeni;

• *dactil(o)*⁻³, sens înnobilit „amprentă digitală”: *dactilogramă*, *dactiloscopie* etc. (jurisprudență) – 3 termeni;

• *dactil(o)*⁻⁴, sens înnobilit „mașină de scris”: *dactilograf*, *dactilografiere* etc. (lucrări de secretariat) – 6 termeni;

• *dactil(o)*⁻⁵, sens înnobilit „palmă”: *dactilomanție* etc. (chiromanție) – 1 termen.

Utilizarea interdisciplinară a afixoidului indică disponibilitatea acestuia de a acoperi vidul informațional prin includeri semantice, care, în final, generează și modificări de concept.

S-au atestat opt termeni în care elementul în cauză are statut de sufixoid și în care se menține sensul primar „deget, se referă la deget / degete” – *anilodactilie* „diformitate prin sudura patologică a degetelor”; *anizodactilie* „inegalitate a degetelor”; *brahidactilie* „malformație congenitală caracterizată prin scurtimea degetelor”. Pentru al doilea element *cheir(o)*-, *-cheirie* / *chir(o)*-, *-chirie* s-au atestat în MDN optsprezece termeni pentru prima poziție în termen, dintre care cinci, cu sens de „mână”, se utilizează în medicină: *cheiralgie* „sindrom caracterizat prin dureri ale mâinilor”; *cheirospasm* „mișcare convulsivă a mâinii” etc.

Înnobilările de sens se înregistrează fie odată cu utilizarea „cultismului” în subdisciplinele medicale, fie în alte domenii de activitate:

• *chir(o)*⁻¹ „deget și mână”: *chiromegalie* „hipertrofie a degetelor și a mâinilor” (medicină); *cheironomie* „gen de dirijat coral prin mișcările mâinilor și degetelor” (muzică bisericească etc.) – 5 termeni;

• *cher((o))*⁻² „police”: *cheroplastie* „refacere chirurgicală a policelui distrus” (medicină) – 1 termen;

• *chir(o)*⁻³ „palmă”: *chirasant* „ghicitor în palmă” – 2 termeni;

• *cheir(o)*⁻⁴ „scris”: *cheirofobie* „teamă patologică, fobie de a scrie” (medicină) – 2 termeni;

• *chir(o)*⁻⁵ „semnătură”: *chirograf* „document sub semnătură privată”; *chirografar* „(persoană) care deține un drept personal de creditor pe baza unui act sub semnătură privată” (jurisprudență) – 2 termeni;

• *cheir(o)*⁻⁶ „aripă”: *cheiropter* „ordin de mamifere cu aripi membranoase” (biologie) – 1 termen.

Sunt situații în care se atestă o sinonimie a elementelor: *chiromanție* = *dactilomanție*, ambele au sens de „palmă”.

Limita semantică a cuvântului alcătuit prin afixoidare depinde direct de numărul de afixoida din care este alcătuit. Atașarea unui nou afixoid deschide o nouă limită semantică, completând semnificația întregului cuvânt:

• *chiralgie* (*chir-* < gr. *keir* „mână” + *-algie* < gr. *algos* „durere”) – „durere în extremitățile mâinilor”.

• *chirodalgie* (*chir-* < gr. *keir* „mână” + *-pod-* < gr. *pous, podos* „picior” + *-algie* < gr. *algos* „durere”) – „durere în extremitățile mâinilor și picioarelor”.

• *chirobrahialgie* (*chir-* < gr. *keir* „mână” + *-brahi-* < gr. *brakhion* „braț” + *-algie* < gr. *algos* „durere”) – „durere în mâini și în braț”.

Astfel, fiecare segment lexical oferă noi nuanțări semantice, iar cuvântul format prin conjuncție afixoidală este expresia a două tendințe: a) subtilizarea, concretizarea anumitor entități ale realității; b) economia verbală care dictează forma concisă a termenului.

Relațiile semantice

Existența dubletelor greco-latine favorizează stabilirea unor relații semantice de sinonimie între segmente lexicale aparte ale cuvântului format prin afixoidare.

1. Relații de sinonimie:

a) relații de sinonimie pentru elementul prim al cuvântului: *grafofobie* = *cheirofobie* „teamă patologică, fobie de a scrie”;

b) relații de sinonimie pentru elementul secund al cuvântului: *dactilologie* = *dactilofazie* „mijloc de înțelegere (între surdomuți) prin semne convenționale făcute cu degetele”.

2. Relații de antonimie:

a) relații de antonimie pentru elementul prim al cuvântului: *microdactilie* „malformație a degetelor caracterizată prin dezvoltare insuficientă” ≠ *macrodactilie* „dezvoltare exagerată a degetelor”.

3. Relații de paronimie. În aria elementelor savante supuse analizei se atestă următoarele relații de paronimie:

a) Relații de paronimie atestată în variantele elementului savant *cheir(o)-*, *-cheirie* / *chir(o)-*, *-chirie* „mână”.

În terminologia medicală se utilizează, în special, varianta *chier(o)-*, care a conservat sensul primar al elementului „mână”: *chierospasm* „mișcare convulsivă a mâinii”, *chieralgie* „sindrom caracterizat prin dureri ale mâinilor” etc. A doua variantă *chir(o)-* unifică sensuri înnobilate ale elementului: *chiromant*, *chirograf* etc., înregistrate și în alte domenii de activitate.

b) Relații de paronimie atestate în raport cu alte elemente savante:

Chero- „veselie, voioșie” (< fr. *chéro-*, cf. gr. *kairain*, „a se înveseli”).

Cheir(o)- „mână” (gr. *kheir*, *-ros* „mână”).

Hiero- „sfânt”, „sacru” (gr. *hieros* „sfânt”).

• *Cheirofobie* (*cheiro-*, gr. *kheir*, *-ros* „mână” + *-fobie*, gr. *phobos* „frică”) – „fobie de a scrie”.

• *Cherofobie* (*chero-*, gr. *kairain* „a se înveseli” + *-fobie*, gr. *phobos* „frică”) – „aversiune patologică față de veselie, de buna dispoziție”.

• *Hierocrație* (*hiero-*, gr. *hieros* „sfânt”, „sacru” + *-crație*, gr. *kratos* „putere, conducere”) – „formă de conducere a societății primitive și feudale în funcție de obiectivele spirituale ale unei confesiuni dominante”.

Unele concluzii. Investigarea procesului istoric de formare a terminologiilor este o muncă destul de anevoioasă, dar care ne oferă avantajul înțelegerii și explicării unui termen științific, utilizabil în medicină sau într-un alt domeniu de activitate. Aceste cunoștințe ne oferă, de asemenea, posibilitatea asimilării conștiente a unui termen nou, la prima vedere necunoscut, prin cunoașterea sensurilor pe care le conțin elementele savante de origine greco-latină. Efectuarea analizei complexe a dubletelor lat. *digitus*, *i, m* = gr. *dactylus*, *i, m* „deget” și lat. *manus*, *us, f* = gr. *kheir*, *-ros*, „mână”, conturează valențele semantice ale acestora în funcție de solicitările denominative ale domeniilor de activitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bârlea, G. *Introducere în studiul latinei creștine*. București: Editura Grai și Suflet – cultura rațională, 2000.
2. Melnic, V. *Terminologia clinică în limba latină*. Chișinău: Casa Limbii Române, 2002.
3. Cantemir, D. *Istoria Ieroglifică*, roman alegoric. Chișinău: Tipografia Centrală, 1987.
4. *Letopisețul Țării Moldovei* (îngrijirea textelor de Tatiana Celac). Chișinău: Editura Hyperion, 1990.
5. Chevalier, J., Ghebrant, A. *Dicționar de simboluri* (în trei volume). București: Editura Artemis, 1995, vol. I, A-D. – 504 p.; vol. II, E-O. 424 p.; vol. III, P-Z.
6. <http://ro.wikipedia.org/wiki/Chiron>. Balaci, A. *Mic dicționar de mitologie greacă și romană*. București: Editura Mondero, 1992.
7. <http://www.medicalparkromania.com/2/chirurgie-general.html>
8. <http://ro.wiktionary.org/w>
9. Кун, Н. *Словарь-справочник. Мифы народов мира. Мифы Древней Греции*. EdwART, 2009./ Реальный словарь классических древностей. <http://slovarionline.ru/slovarliteraturovedcheskih-terminov/page/daktil.78>
10. Marcu, F. *Marele Dicționar de Neologisme*. București: Editura Saeculum I. O., 2000, 960 p.
11. Banay, G. *Introduction to Medical Terminology*. Ph. D.: Librarian, Worcester State, January 1948.